

ԲԱՆԱՍՏԵՐ

ԱՄՍԱԹԵՐ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

Ե ՏԱՐԻ	Տարեկան՝ 15 ֆր. = 6 ռու.	ՓԵՏՐՈՒԱՐ
1903	= 3 դուար :	Թիյ 2

ՀԱՅԱԳԻ Ս. Զ. Գ. Շ. Ա. Տ. Մ. Ա. Հ.

— — — — —

(Ժար.)

Անգամ մը հաստատելէն եաքը՝ թէ Փոխրազիոյ «Ասքանազեանք» յունական ծագումն ունին . կը դառնանք քննել՝ թէ ինչու չենք կրնար ընդունիլ որ Ս. Դրոց «Ասքանազեանքը» նոյն ըլլան Փոխրազիոյ եւ Բիւթանիոյ «Ասքանազեանց» հետ , եւ ո՞ւր կրնանք կամ պէտք ենք փընտել զանոնք :

Եթէ ուշադրութեամբ դիտենք Երեմիայի երրայական բնագրին վերը մէջ բերուած հասուածն՝ «Բագաւորութիւնս Ս. րարատայ , Միննւոյ եւ Ասքանազայ» — պիսի նկատենք թէ երեք երկրի եւ թագաւորութեանց խօսք կայ . որոնց երկուքն արդէն իրարու սահմանակից են , ըստ բեւեռագիր յիշատակարանաց՝ Ուրարտու լինելով Մաննաի հիւսաւյին սահմանին վրայ . արդ այս երեք երկիրներուն իրարու հետ միասին յիշուելէն կրնանք հետեւցնել՝ թէ «Ասքանազեանք» եւս սահմանակից պէտք են ըլլալ միւս երկուքին , մանաւանդ թէ Աւրարտ եւ Միննի գանուելով Փոքր-Ասիոյ արեւելեան հիւսիսային կողմն՝ անկարելի է որ Ասիանազ ալ հեռու Ըլլայ անոնցմէ , եւ այն՝ փարսախներով զ հեռու , մինչեւ Փոքր-Ասիոյ արեւմտեան ծայրն , ի Բիւթանիա . ասիկա ո՞չ միայն պատմական-աշխարհագրական խոշոր սխալներու կարգէն է . այլ եւ տրամաբանութեան հակառակ . Այս մասին մեզ առաջնորդ կ'ըլլան դարձեալ բեւեռածեւ արձանագրութիւնք . զի Ասորեստանի թագաւորներէն Աշուշ-ախ-իղդինի (=Ասորդան . 681—668 նախ քան դՔ.) մէկ արձանագրութենէն կը տեղեկանանք՝ թէ այս թագաւորն իւր երկրորդ արշաւանաց ժամանակ (678) Տոսավ գրաւելէն եւ կիմերեաններն յալզթելէն յետոյ եկաւ Մաննացւոց վրայ . որոնց՝ թէիւ օգնութեան հասաւ Աշուշ-զայի երկրէն իշխակայան . սակայն իր զէնքերուն զօրութեամբը խորասակեց ամէնն ալ (1) : Այստեղ յիշուած երկիրն Աշուզա՝ ուրիշ օրի-

(1) Հմետ. Raw. WAI, Ա. էջ 45, սիւնակ Բ, առղ 27-31 .
Digitised by A.R.A.R. @

նակի մը տարբերընթերցուածին (variante) համեմատ կը գրուի նաեւ
 Ա Աշ-յու-զա, f-ով. արդ Ս. Գրոց նախնական բնագիրն այս
 ուղղագրութեան հետևելով գրած պիտի ըլլայ ԽԵՇԱ (Աշյուզ), բայց
 ետքէն՝ գաղափարողք անուանու վերջընթեր տառն Դ (ուաւ) շփոթելով
 Ն (նուն) տառին հետ, որ շատ պատահական է (1), գրած են ԽԵՇԱ (Աշյուզ),
 որուն վրայ ետքէն ձայնաւորի շեշտերն ալ աւելցնելով՝ Աշյուզ = «Աս-
 քանազ» : Եւ որոհվեաւ բեւեսագրաց Աշյուզան մօտ էր Մանեափ, որով
 իշպակայան կարողացաւ օգնութեան համնիլ իրեն դաշնակից բարեկամ
 Մաննացւոց, բացարձակապէս կը հետեւի՝ թէ Ս. Գրոց Աշյուզն եւ բե-
 ւեռագրաց Աշյուզան նոյն են, եւ թէ՝ «Ասքանազեան գունդն» ո՞չ թէ
 «Հայոց» թագաւորութիւնն էր, ինչպէս կը կարծեն բոլոր պատմագէտք,
 այլ Միննիի =Մանեափ շատ մօտ — մեր վերն ըստածին համեմատ՝ թերեւս
 ալ սահմանակից — տարբեր իշխանութիւն մը, նոյնպէս դաշնակից Աւ-
 րարացւոց եւ Մաննացւոց : Ահա այս պատճառաւ խսկ՝ երեքը միասին
 կը յիշուին երեմիա մարդարէն, — «Քաղաւորութիւնք Արարատայ,
 Միննւոյ եւ Ասքանազայ» : Աւ բեմն ինքնին ջուրը կ'իյնայ Ուսուցչա-
 պետ պր. Յենսէնի «Հաթեան» դրութիւնն ալ, որ հաստատուած է մի-
 այն Հայոց Փախւզիոյ ժողովուրդ ըլլալուն աւանդութեան վրայ : Այս
 մասին արգէն մասնաւոր յօդուածով մը մեր կարծիքն յայտնած ենք,
 Լոնգոն հրատարակուող մասնադիտական հանդիսի մը մէջ (PSBA, 1898)՝
 ուրեմն ուրիշ անգամ ալ հո՛ս կը դասնանք նոյն խնդրոյն :

Մեր նախնեաց մատենագիրք բնական է թէ չէին գիտեր բեւեռա-
 ձեւ արձանագրութեանց Աշյուզան, ո՞չ ալ երայական եւ ասորական
 բնագրաց սխալ Աշյուզն, այլ՝ ծանօթ էր իրենց Նօթանասնից 'Ածխանչօտ
 ձեւը միայն, որմէ եւ «Ասքանազեանք» : Այս վերջին յունական ձեւն,
 սով գրուած, կը մատնէ թէ Ս. Գրոց այս մասերն ասորերէնէ չին թարգ-
 մանուած, այլ յունարէն թարգմանութեան վրայէն. վասն զի Յոյնք
 շ տառը չունենալիուն համար՝ ս ըրած են, ուր որ տեսած են շ ։ Այս-
 պէս մեր մատենագիրք՝ Ա. Գրոց հայերէն թարգմանութենէն միայն
 ծանօթանալով «Ասքանազեանց», եւ նկատելով՝ որ ասոնք կը յիշուին
 իրեւ դրացի կամ նաեւ բնիկ ժողովուրդ վերջին (իրենց) ժամանակուան
 Հայաստանի, զանոնք նոյնացուցած են Հայոց հետ, նման կերպով
 ըրած են նաեւ՝ «Թորգոմեան» անուան նկատմամբ. այսինքն՝ բեւեռա-
 գիր արձանագրութեանց թուլգարիստ քաղաքին անունը՝ Ս. Գրոց եր-
 րայական բնագրին մէջ եղած է ՊՄՐՁ (Թորգարման) = «Թորգոմու, եւ
 ՊՄՐՁԻ ԴԻՎ (Բէյթ Թորգարման) = «Ճուն Թորգոմայ» . խսկ յունարէն
 թարգմանութեան մէջ գրուած է երբեմն Թօգաօմն ճիշտ եւ երբեմն Թօցօմն

(1) Տե՛ս օրինակ մը իմ Հանեսկն. հետազ. մեր Յարաշիզաց եւն. գրու-
 թեան մէջ, վեհեափի 1898, էջ 6, ծանօթ. 1 : Հմմա. նաեւ Պեշիսոյէն
 մէջ բերուած վերի Աշյուզ՝ ճեւն, փոխանակ Ա. Ֆննզի կ եւ Ա. Ֆննզի :

սխալ ձեւերն . Հայն ալ այս վերջին ուղղագրութեան հետեւելով՝ ըրած է «Թորգոմ» , թէ «Տուն Թորգոմայ» Հայաստան չի նշանակեր , աարաւ կոյս չկայ միզ համար . վասն զի բեւեապրաց Թուղարինու քաղաքն , որ նոյն է Ա. Գրոց Թոգարւեան անուան հետ , Կապադովկիոյ եւ Կիլիկիոյ մէջաեղը կիյնայ . — ա՛ղու Թուղ-զա-րիմ-մու շա պա-ատ մա՛րու Թա-բա-յի = «Թուղարիմու քաղաքն՝ որ Թարալի երկրին սահմանին (վրայ է 1)» : Թարալի երկիրն՝ ըստ Ե. Շրադէրի քննութեան՝ Կապադովկիան է (2) . այսպէս եւ ծանօթ աշխարհագէտ Կիպերտի եւ Դիլմանի կարծեօք՝ Թոգարւեան կը գտնուէր Հայաստանի հարաւային - արեւմտակողմն (3) . Ուստի «Թորգոմ» , Թորգոմեան» եւ այն՝ կապ չունին Հայոց հետ . ինչպէս կապ չունէր «Ասքանազ» : Խսկ Վրաց այն աւանդութիւնը՝ թէ իրենց նախանայրն կը կոչուէր «Թարգամոս» , Հայոց հետեւղութեամբ շինուած պատմական կեղծիք մըն է :

Կ . Յ . ԲԱՍՄՄԱԶԵԱՆ

Ա.Զ.Դ.

Հմուտ բանասիրիո՝ Կ . Յ . Բասմաջեանի յօդուածին մի քանի կէտերուն վրայ բանասիրի մը ըրած յաջորդ ինչ ինչ դիտողութիւններն եւս կը դնենք , զորս փութացինք յղել վերոյիշեալ Յարգոյ Յօդուածագրին . եւ սա հաճութեամբ ընդունելով զանոնք , նոյն դիտողութեանց իւրաքանչիւր մասանց պատասխանեց , փափաքելով՝ որ թէ՝ դիտողութիւններն եւ թէ՝ իրեն տուած պատասխանները ի Քաջմալիսի հրատարակուին , որպէս զի , եթէ եւ ա՛յլ բանասէրք ունենան առարկելու խնդիրներ վերոյիշեալ յօդուածին դէմ , առձեռն գտնեն իրենց զժուարութեանց պատասխանները : Արդ մենք յարգ . Յօդուածագրին փափաքը կատարելով՝ միանգամայն բանասիրաց ալ այս մասին մէջ ուսումնասիրելու հետաքրքրական նիւթ կը մատակարարենք . վասն զի Յօդուածագրին պատասխանները լի են հմտութեամբ . թէպէտեւ մենք եւս յամենայնի համամիտ չենք իրեն :

ԽՄԲԱԴՐ. (Բաղմալէպի) *

(1) Արձանագրութիւն Սենեքերիբայ ի Կ. Պոլիս . առող 17-19 : Այս Սկեներիբ անունն ալ՝ «Սենեքերիմ» ձեւով , սխալ ընթերցման արդիւնք է . վասն զի երբայական բնագիրն ունի՝ Երկրութեան Սահմանագիր (Սահմանագիր) , ճիշտ ինչպէս կը կարգանք բեւեամձեւ ամանագրութեանց մէջ՝ Սին-ախերիբ . Արդ բացարձակապէս յոյնը կամ սխալ կարդացած է . կամ սխալ գրչագրի մը հետեւած , որ յառաջ եւկած է վերջին Շ (թէր) տառին՝ □ (միմ) տառին հետ ունեցած փոքր ինչ նմանութենէն , որով եւ յոյնը զրած է Տեսնաշնորհ . իսկ ուրիշ մատենագիրք նշտիւ կը գնին Տեսնաշնորհօթօն (Յովակապոս) եւ Տանաշնորհօթօն (Հերոգոսոս) :

(2) Keilinschriften und Geschichtsforschung . Giessen 1878 . էջ . 157 :

(3) Delitzsch , Wo lag das Paradies ? Leipzig 1881 . էջ 246 :

* Այս ակնարկուած դիտողութիւններն եւ իմ պատասխաններս կը հրատարակուին ուրիշ անդամ :

Կ . Յ . Բ .